

УДК 130.2+321.8:304.44

Христунова Т., Ярмоленко В. –
студенти НаУ «Острозька академія»**ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ЄВРОПІ: ДОСВІД ПОЛЬЩІ**

Європа, як соціокультурне формування, була та залишається прикладом економічного, політичного й культурного розвитку, що набув поширення на інші регіони світу. Протягом другої пол. ХХ – початку ХХІ століття на континенті розпочалися процеси, які варто розглядати як зразок суттєвої активізації гомогенізації та глобалізації. Нації Західної Європи задекларували своє прагнення побудувати єдину спільноту на основі схожих ціннісних орієнтирів та цивілізаційного походження, подібності у економічній системі й принципах державного управління, де ключову роль відіграє ліберально-демократична система.

На початку розгортання зазначених процесів керівництво держав Західної Європи надавало пріоритет економічним аспектам інтеграції. У 1950-х роках, коли виникла ідея створення перших європейських міждержавних спільнот і було підписано Паризьку угоду про створення Європейської Спільноти вугілля і сталі, акцент уряди Франції, Західної Німеччини, Італії, Бельгії, Нідерландів та Люксембургу зосереджували на прагненні об'єднати окремі галузі європейських національних господарств, основним мотивом якого було поствоєнна відбудова і відновлення.

У період кінця ХХ – початку ХХІ століття прослідковується політична складова європейської інтеграції. Проте, поряд з економічною та політичною складовою інтеграційних процесів, все частіше виникає питання щодо збереження культурної ідентичності європейських націй на тлі формування єдиної європейської «наднації».

Актуальність теми пов'язана з трансформаціями, що відбуваються в рамках поглиблення та розширення інтеграційних процесів в межах ЄС, їх вплив на соціокультурний розвиток і культурну ідентичність держав-членів Союзу та з визначеними особливостями долучення Республіки Польща до зазначених процесів.

Мета дослідження – визначити особливості проблеми збереження культурної ідентичності в контексті інтеграційних процесів у Європі та проаналізувати процес входження до соціокультурного простору Євросоюзу і збереження культурної ідентичності Польщі, як найбільшої держави Центрально-Східної Європи, що є представницею слов'янської соціокультурної спільноти зі сталими релігійними традиціями. Відповідно до мети, завданнями дослідження є:

- визначити особливості соціокультурного аспекту європейської інтеграції;
- прослідкувати співвідношення національної та наднаціональної культурної ідентичності у Євросоюзі;
- проаналізувати особливості входження до соціокультурного середовища Євросоюзу та збереження культурної ідентичності Польщі у формуванні наднаціональної культурної ідентичності в рамках ЄС.

У загальному розумінні інтеграція (від лат. слів *integer* – цілий, та *integratio* – відновлювати, поповнювати) означає поєднання окремих частин, елементів, які набувають деяких ознак цілого, а отже, функцію системи. Інтеграція також може бути інтерпретована як стан пов'язаності окремих диференційованих частин в ціле, процес, у результаті якого такий стан досягається, а також як процес входження в систему окремого елемента. Результатом, наслідком інтеграційної взаємодії є виникнення цілісності, що має нові якості та сутність. У процесі взаємодії відбувається формування інтересів, мети, які усвідомлюються як спільні для цієї цілісності [4; 9-10].

Міжнародна інтеграція є різновидом міжнародних процесів, серед яких вирізняють, з одного боку, конфліктні взаємодії суб'єктів міжнародних відносин, з іншого – кооперативні

(співробітництво), що зумовлюються відповідно або відмінністю, або подібністю (чи спільністю) інтересів учасників міжнародних відносин. Війна та інтеграція є двома крайніми виявами цих типів взаємодій [4; 10].

Інтеграційні процеси здійснюються особами, що є носіями певної культури, в якій закарбований відповідний спосіб колективного буття та індивідуального існування у світі і який закріплений у відповідних ментальних структурах. У демократичному, «відкритому» суспільстві в центрі таких процесів повинна знаходитись людська особистість із притаманними їй системою культурних цінностей, орієнтацій, ідеалів та ментальністю. Тому реалізація євроінтеграційних прагнень залежить від того якою мірою будуть враховуватись культурні «виміри» носіїв цієї ментальності [1]. Економічні доводи й політичні надії та страхи часто приховують ще більш невловиму й важку проблему національної культури – цінностей, символів, міфів, пам'яті й традицій, що пов'язують людей в одне ціле і наділяють їх особливою значущістю й долею [6; 174].

Рушійною силою процесу культурного піднесення, яке, своєю чергою, є умовою наявності культурної ідентичності, мають бути ті орієнтири, що скеровують життя кожного окремого індивіда і підносять його до статусу особистості [3; 6]. Суть культурної ідентичності полягає в усвідомленому прийнятті людиною відповідних культурних норм і зразків поведінки, ціннісних орієнтацій і мови, розумінні свого «я» з позицій тих культурних характеристик, прийнятих у цьому суспільстві, самоототожненні себе з культурними зразками саме цього суспільства [7]. Виникнення культурної ідентичності відбувається під час вибору й діяльнісного залучення до тих чи інших цінностей, що відображають матеріальну й складають духовну культуру певного народу, це процес ототожнення людиною себе з іншими членами своєї групи, своєї культури. Індивід усвідомлює культурну приналежність до групи, спільності через прийняття і розуміння соціально значущих ціннісних і культурних норм, правил та настанов, а також системи символів і вірувань. Культурна ідентичність формується за допомогою спільності мови, значень символів, вірувань, ритуалів, стилю, звичаїв і зразків поведінки, які дозволяють охарактеризувати його (індивіда) як представника культури конкретної групи (до якої належить або прагне належати індивід) і передаються від членів культурної групи до «новачків» [7].

Під час кардинальних соціальних зрушень, трансформаційних процесів, політичної нестабільності, втрачаються важливі життєві орієнтири, значущі соціальні норми й моральні цінності, а в підсумку – соціально-культурна єдність. Подібні процеси загострюють проблему ідентичності та актуалізують необхідність її теоретичного осмислення як способу самопізнання і форми самоствердження в мінливому світі [10].

Європа як соціокультурний феномен є певною системою культур і що на її теренах перехрещувались, взаємодоповнюючи одна одну різні культурні традиції, – крім нагромадження «зразків поведінки», визначило ще й таку її рису європейської, що Європа як культурний феномен становить цілісність, тобто вона є інтегративною єдністю, наділеною певною мірою самодостатності і яка протистоїть іншим системам культур як внутрішньо диференційована культурна реальність. Для означення подібної єдності використовують термін «цивілізація» (європейська цивілізація, західна цивілізація тощо) [2; 65].

Ентоні Сміт визначав дві протилежні моделі створення колективних культурних ідентичностей. Перша розглядає ідентичності як соціально сконструйовані артефакти, які можна привести в життя й надати їм певних обрисів шляхом активного втручання і планування. Згідно з цим поглядом, створення загальноєвропейської ідентичності – частина теперішнього процесу злиття інституційних структур у загальноєвропейську політичну спільноту [6; 177-178]. Інша модель бачить культурну ідентичність як відкладений поколіннями осад спільних спогадів і досвіду. З цього погляду, еволюція загальноєвропейської ідентичності, якщо вона матеріалізується взагалі, напевне буде повільним, щойно початим, часто незапланованим процесом, хоч окремі його сторони можуть бути об'єктами спроб свідомого планування [6; 178].

Зазначена перша модель відповідає функціоналістському та неофункціоналістському підходам до пояснення процесів інтеграції. Внаслідок згаданих процесів виникає поняття «наддержави». Сьогодні помітна тенденція до рівняння національної ідентичності з національною державою. Проте сполучення суверенних держав – це не те саме, що й злиття культур або амальгамування ідентичностей, а створення європейської «наддержави» не те саме, що й формування «наднації» Європи [6; 177]. Основними провідниками «наддержавності» варто виділити наднаціональні інституції ЄС, які реалізують інтеграційні рішення. Проте в соціокультурному вимірі «наднаціональність» засновується на таких основних складових, як спільна символіка, історія, ідентифікація індивідів, як представників наднаціонального формування та співвідношення зазначеного чинника із власне національною приналежністю, спільні ціннісно-моральні (у тому числі релігійні) принципи та засади.

Такі символи й чинники, як вільний рух, спільне громадянство, прапор, валюта через певний час матимуть суттєвий вплив на формування «масової європейської ідентичності», незалежно від того, коли та чи інша країна-член вступили до Союзу [11; 37].

Щодо питання самоідентифікації, то згідно з соціологічними опитуваннями, лише половина громадян держав-членів ЄС відносять себе до національної та європейської належності одночасно, у той час як трохи менше половини опитуваних визначають себе лише за національністю. Демографічні аналізи показують, що особи з повною вищою освітою віком майже 20 років, ті хто все ще вчиться та задіяні у сфері бізнесу, найчастіше ідентифікують себе як європейці. Пенсіонери та особи, що займаються домашнім господарством, у більшій мірі відносять себе до національної приналежності [11; 35]. Проте, народи Європи можуть відчувати, що вони мають більше, ніж одну культурну ідентичність: почувати себе сицилійцем, італійцем та європейцем або фламандцем, бельгійцем та європейцем [6; 176]. Зрештою, валлонці і фламандці, шотландці й англійці, баски та кастильці пов'язані в економічні й політичні об'єднання, але жоден із цих етносів і націй не втратив своєї культурної виразності. Тому важко уявити, що європейське економічне й політичне об'єднання або європейська федерація скасує чи зітре глибоко закорінені історичні ідентичності й культури цих дуже різних народів Європи [6; 177].

Серед країн, найменше свою європейську ідентичність являє Велика Британія [11; 35]. Населення держав Центральної і Східної Європи більшою мірою відчувають національну ідентичність, ніж навіть європейську. І в цьому є певна закономірність, оскільки, за законом великих груп, чим більша група, тим менша ймовірність, що люди будуть себе з нею ідентифікувати [8].

Серед слов'янських країн домінує позитивне ставлення до Європейського Союзу, причому більшість із них, тією чи іншою мірою відчувають себе європейцями і тим пишаються. Для того, щоб змінити думку стосовно Європи і власної самоідентифікації, потрібні зрушення у масовій свідомості. Востаннє такі події спостерігалися, коли відбулось руйнування Берлінської стіни та розпад Радянського Союзу [8].

Важливим фактором, що протягом значного часу відіграв ключову роль в історії становлення європейської цивілізації, була релігія і в першу чергу – християнство. На сучасному етапі християнська ідея в Європі, представлена головним чином, католицькою та протестантською церквами, здійснює різний вплив на процеси євроінтеграції [9; 90].

Суттєвою особливістю католицької доктрини є ідея наддержавності та надкласовості. Католицизм, як система поглядів на увесь комплекс проблем людського існування, лежить в основі поглядів на питання світової політики сотень мільйонів католиків усіх континентів, їх політичних партій та громадських організацій і справляє значний вплив на їх моделі поведінки у всьому світі. Діячі, що стояли у витоків ідеї об'єднаної Європи, були саме католиками (Р.Шуман, К.Аденауер) [9; 92].

Протестантська церква, що не має такого наднаціонального впливу, як католицька, тим не менше, не залишається відстороненою від інтеграційних процесів у Європі і також

підтримує інтеграцію. Протестантизм підтримує об'єднання певних елементів державності та економік заради спільного блага, при цьому підкреслює значення національної ідентичності, закликає стриманіше та критичніше відноситись до ідеї європейської інтеграції в цілому [9; 92]. Уявлення значної частини населення протестантських країн складають конструктивну опозицію католицьким поглядам на регіональну інтеграцію. Протестанти виступають за демократичну трансформацію інтеграційних інститутів, що забезпечує участь у наднаціональній політиці населення європейських країн [9; 92].

Католицький південь (і частково центр Європи), а також православна частина півдня та протестантська північ здійснюють різний вплив на процеси, що відбуваються у Європі [9; 92]. Проте, варто зазначити, що ставлення до релігії дещо змінюється. На початку XXI століття рівень населення, що регулярно відвідує храми та бере участь в обрядах, у низці країн-членів ЄС помітно зменшується. Головним чином, це стосується Франції, Бельгії та Нідерландів. У той же час високий рівень релігійності населення зберігається у країнах-членах Євросоюзу, розташованих на півдні континенту (Португалія, Італія, Греція, Мальта) та у регіоні ЦСЄ (Польща) [11; 32-33]. Відповідно, як вважає Ентоні Сміт, сучасна Європа повинна знайти світський еквівалент спільної віри й системи цінностей, які скріплювали європейців попередніх епох воєдино [6; 182].

Серед яскравих прикладів входження до соціокультурного простору ЄС та збереження культурної ідентичності, варто виділити Польщу, як найбільшу слов'янську державу Центрально-Східної Європи. Після падіння залізної завіси та приходу демократичного уряду, Польська держава задекларувала прагнення долучитись до Європейського Співтовариства. Часто висловлювались думки, що приєднання до Євросоюзу країн ЦСЄ (в тому числі і Польщі) є «історичною місією» повернення їх до європейської демократичної спільноти.

Польська національна ідентичність формувалася під впливом культурної спадщини Сходу і Заходу, але в основному піклувалася і збагачувалася в контексті найбільших досягнень країн Західної Європи. Із зазначеного регіону до Польщі було запозичено нові ідеї у сфері філософії та мистецтва. І до сьогодні потужний вплив на польську національну ідентичність здійснюють західноєвропейські цінності. У сучасній Європі, самотності різних народів та універсальна європейська ідентичність «доповнюють» одна одну. Існує «множинна ідентичність», що поєднує в собі національні цінності та цінності спільноти (ЄС) [13]. Польський народ завжди розвивався в рамках європейського культурного співтовариства, засвоював нові зразки та стандарти Заходу та адаптував їх відповідно до польських умов. Поляки протягом століть пов'язані з Європою низкою чинників, серед яких релігійний, правовий, мистецький [15; 8]. В зазначеному контексті, євроінтеграційні прагнення Польщі були у великій мірі виправдані.

Важливим фактором виступав високий рівень релігійності польського суспільства (92% поляків сповідують католицизм) [11; 32] та вагомий вплив Римо-Католицької церкви. Вище католицьке духовенство Польщі, що завжди було покровителем і польської культури, виступало на користь інтеграції з Європейським Союзом [16]. У мотивах такої підтримки зокрема вбачається певні месіанські сподівання, пов'язані зі світським та духовним об'єднанням із західним суспільством. Серед церковних кіл також мала місце думка щодо визначення Польщі як одного з «останніх бастионів» європейських цінностей та християнської Європи [14].

Польський науковець Павел Боскі на основі соціологічного дослідження, проведеного перед вступом Польщі до ЄС, визначив чотири риси, притаманні культурній та національній ідентичності польського народу, які мали вплив на процес інтеграції до ЄС, серед яких:

- Гуманізм, що є основою культурної ідентичності, заснованої на сильних міжособистісних відносинах, самовідданого ставлення до людей. Гуманізм є культурним традиціоналізмом, притаманним полякам.

- Сарматизм, як частина польської культурної спадщини, що оцінюється негативно. Фактично, дане явище є загальним визначенням, що характеризує прагнення до виключності,

шляхетності, вищого статусу, що зазвичай призводить зокрема до анархії, безвідповідальності за прийняття рішень тощо. В даному контексті визначено тенденцію, відповідно до якої, виключення негативного історичного досвіду минулого сприяє несхваленню сарматської складової польської культури.

- Робочий матеріалізм, що становить протилежність гуманізму. Даний аспект зосереджений на абсолютному прагматизмі і тісно пов'язаний зі специфікою європейської ідентичності. Матеріалістично-трудоголічний вимір культурної ідентичності не пов'язаний з відповідною чіткою тенденцією до засвоєння сприятливих досягнень європейських цінностей.

- Лібералізм що становить найбільш слабкий компонент культурної ідентичності, з оглядово-оцінювальної точки зору, даний аспект є суто європейським. Польський лібералізм часто пов'язаний з небажанням запозичити низку аспектів польської національної спадщини, прагнучи відмовитись через низку негативних моментів [12; 12-14].

Більшість населення Польщі підтримали членство країни в ЄС. Республіка Польща стала членом Європейського Союзу 1 травня 2004 року. Як показують опитування, більшість серед тих, хто підтримав вступ Польщі до Євросоюзу, були переважно молоді люди, особи з повною вищою освітою та представники бізнесу. Категорія громадян, хто був переважно проти, складали люди пенсійного віку та безробітні [5; 43].

Відповідно до опитувань, проведених соціологічним агентством Євробарометр у 2007 році, 97% поляків асоціюють себе з польською ідентичністю. Відсоток поляків, які позитивно ставляться до політики ЄС, є найвищим у Євросоюзі – 65% [15; 10].

Підсумовуючи вищесказане, потрібно зазначити, що проблема збереження культурної ідентичності в контексті інтеграційних процесів у ЄС є актуальною. Європа, як загальна соціокультурна єдність, що формувалась протягом століть, на сучасному етапі розвивається в рамках процесів, пов'язаних із формуванням «наднаціональної ідентичності». У зв'язку з зазначеним процесом виникає питання збереження власне окремих національних культурних ідентичностей. Незважаючи на те, що лише трохи більше половини осіб відносять себе одночасно до своєї національності та безпосередньо європейського походження, все ж більшість серед тих, хто ідентифікує себе у першу чергу європейцем, є представники молодого покоління та бізнесу. Відповідно, як показує вищезазначений досвід окремих європейських націй, долучення до будь-якого державного формування поряд з іншими етносами (в тому числі з титульними), не є перешкодою у подвійній ідентифікації. Процес створення «європейської наднаціональності» у контексті та під впливом економічної та політичної інтеграції у Європі у перспективі може тривати досить тривалий час, і, як показує досвід фінансово-економічної кризи у середині ЄС, суперечності у визначених матеріальних питаннях відіграють дестабілізуючу роль у консолідації держав континенту та створенні спільної ідентичності. Тому у зазначеному плані, гасло Європейського Союзу «єдність у різноманітті» відіграватиме актуальну роль ще досить довго. Досвід Польщі у процесі входження до соціокультурного простору ЄС показав здатність національної держави зберегти власну культурну ідентичність у процесах творення «наднаціонального формування». Власне, інтеграція Польської держави до Євросоюзу дала можливість польській культурній та національній ідентичності повернутись до загальноєвропейського культурного розвитку, в якому вона сформувалась та існувала протягом століть в минулому, і на сучасному етапі наповнила її новим змістом.

Список використаної літератури

1. *Зайцев М.* Європейський вибір України як проблема соціокультурної інтеграції (до постановки проблеми) [Електр. ресурс]: / М.Зайцев // Культурологія в НаУОА. – <http://kulturolog.org.ua>
2. *Зайцев М.О.* Європа як культурний феномен / М.О. Зайцев // Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія»: Наук. зап. – К., 2000. – Т. 18. – Ч. 1. – С. 64-67.

3. **Радченко Н.А.** До питання про національну та культурну ідентичність / Н.А. Радченко // Наук. зап.: Серія «Культурологія»: Вип. 4: Проблеми культурної ідентичності та культурний проект Європи. – Острог, 2009. – С. 4-6.
4. **Сидорук Т.** Інтеграційні процеси в сучасній Європі: Навч. пос. для студентів вищих навчальних закладів / Т.Сидорук. – Львів: Піраміда, 2010. – 350 с.
5. **Скотніцка-Іллясевич Е.** Збитки та вигоди від членства Польщі в Європейському союзі із суспільної перспективи / Ельжбета Скотніцка-Іллясевич // Польща в Євросоюзі: досвід першого року членства / Пер. з пол. О.Карліної, наук. ред. проф. М.Карліна. – Луцьк: ПДВ «Твердиня», 2005. – С. 43-55.
6. **Сміт Е.** Нації та націоналізм у глобальну епоху [Електр. ресурс] / Ентоні Сміт, пер. з англ. М.Климчука і Т.Цимбала. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 320 с. – Режим доступу. – <http://izbornyk.org.ua>
7. **Сугрובה Ю.Ю.** Культурна ідентичність як інтегруюча форма самототожності особистості й колективу в сучасному полі етнічному суспільстві України [Електр. ресурс] / Юлія Юріївна Сугрובה. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua
8. **Таран Ю.** Східні європейці чи західні слов'яни [Електр. ресурс]: проблеми ідентичності у Центрально-Східній Європі / Юрій Таран // Диалог.ua. – Режим доступу. – <http://dialogs.org.ua>
9. **Хохлов И.И.** Наднациональность в политике ЕС / И.И. Хохлов. – М.: Международные отношения, 2007. – 160 с.
10. **Штефан І.П.** Криза ідентичності у глобалізованому світі / І.П. Штефан // Вісник Нац. академії керів. кадрів культури і мистецтв. – К.: Міленіум, 2011. – № 1. – С. 59-63.
11. **Bale, T.** European politics: A Comparative Introduction: 2nd Edition Revised and Updated / Tim Bale. – Basingstoke, 2008. – P. 404.
12. **Boski, P.** U wrot integracji europejskiej: Tozsamosc kulturowa polakow: diagnoza empiryczna i Rekomendacje strategii oddzialywan [Elektroniczny zasob]: [Eksper. na zamowienie Urzedu Komitetu Integracji Europejskiej. Warszawa, grudzien 2001 – luty 2002] / Pawel Boski. – Warszawa, 2002. – S. 25. – Tryb dostepu: <http://www.cie.gov>
13. **Lastawski, K.** Bariery polskiej tozsamosci narodowej w procesie integracji europejskiej [Elektroniczny zasob] / Kazimierz Lastawski // Pro Milito. – Tryb dostepu: <http://www.promilito>
14. **Lastawski, K.** Polska tozsamosc narodowa u progu XXI wieku [Elektr. zasob] / Kazimierz Lastawski. – Tryb dostepu: <http://archiwum2000>
15. **Rotuska, P.** Polak czy Europejczyk? – polska tozsamosc narodowa a tozsamosc europejska w dobie jednoczacej sie Europy [Elektr. zasob]: Proba analizy zaleznosci / Patrycja Rotuska // Analiza UniaEuropejska.org. – Nr. 7 [8]. – 2011. – S. 12. – Tryb dostepu: <http://www.uniaeuropejska.org>
16. **Wojtecki, D.** Kulturowa tozsamosc polakow w perspektywie integracji europejskiej [Elektr. zasob] / Dariusz Wojtecki. – Opoka: czytelnia. – Tryb dostepu: <http://www.opoka.org>

Резюме

Досліджується проблема збереження культурної ідентичності в контексті інтеграційних процесів у Європі.

Ключові слова: культурна ідентичність, наднаціональна ідентичність, європейська інтеграція, ЄС, Польща.

Summary

Xristunova T., Uarmolenko V. Maintenance of cultural identity in context of integration processes in Europe: experience of Poland

The article highlights the problem of preservation of cultural identity in the context of the integration process in Europe.

Key words: cultural identity, a supranational identity, European integration, the EU, Poland.

Надійшла до редакції 14.09.2012 р.